

УДК 373.3/.5.017:33

Терентьєва Н. О.

НЕОБХІДНІСТЬ НАБУТТЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» НА РІВНІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ВИМОГА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття представляє загальний огляд нововведень в сфері сучасної освітньої системи країни із акцентуванням уваги на нестабільності діяльності закладів освіти в умовах сучасних освітніх реформ. Здійснено актуалізацію положення Закону України Про освіту (2017) щодо обов'язковості набуття компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» на рівні повної загальної середньої освіти. Окреслено значущість та підґрунтя розроблення наскрізної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність», яка має на меті забезпечити краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань, сприяти розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Ключові слова: компетентності, підприємливість, фінансова грамотність, наскрізна змістова лінія, підприємницька компетентність, загальна середня освіта.

XXI століття в сфері освіти відзначилось прийняттям низки законів, які не лише кардинально змінили діяльність закладів освіти, а й змінилися самі. Зокрема, Закон України Про вищу освіту від 2002 і 2014 років, Закон України про освіту 2017 року та ін. Окремі положення останніх нормативно-правових документів спричинили не лише докорінні зміни в роботі закладів освіти, а й спричинили певне нерозуміння необхідності введення проголошених змін з боку освітянської громади і батьків. Частково це пов'язано з постійними змінами, які декларуються нормативними документами та неможливістю так часто перебудовувати роботу закладів освіти, оскільки їх діяльність втрачає стабільність, а педагогічні та науково-педагогічні працівники не в змозі встигнути за усіма нововведеннями; частково – з відірваністю декларованих змін від реальних потреб українського суспільства, що спричиняє відтік вже не лише випускників закладів вищої освіти і потенційних студентів/абітурієнтів (випускників закладів середньої освіти), а й учнів шкіл усіх типів за кордон, що є величезною проблемою для країни, оскільки зворотної міграції не спостерігається.

Також зростає прірва між результатами наукових досліджень та реальним їх впровадженням в діяльність закладів освіти, оскільки частково отримані результати застарівають порівняно з декларованими положеннями останніх унормовуючих документів в сфері освіти. Особливо помітною така ситуація є щодо науково-педагогічних досліджень щодо різних аспектів діяльності закладів загальної середньої та дошкільної освіти, оскільки наукові напрацювання в цій сфері здійснюються переважно не працівниками цих ланок освіти, а тими, хто здійснює підготовку майбутніх фахівців дошкільної, початкової освіти, вчителів-предметників, тобто науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти, які або ніколи не працювали у відповідних установах, або працювали за інших суспільних умов, або тими, хто здійснює перепідготовку працюючих педагогічних працівників, тобто фахівцями закладів післядипломної педагогічної освіти (ситуація аналогічна). Дещо кращою є ситуація щодо досліджень у сфері вищої освіти, оскільки науковці, які здійснюють відповідні дослідження, у переважній більшості працюють у закладах вищої освіти і постійно стикаються з різними проблемними ситуаціями, які дозволяють спрогнозувати моделі діяльності на майбутнє або їх адаптувати до наявних умов тощо.

Метою статті є актуалізація положення Закону України Про освіту (2017) щодо обов'язковості набуття компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» на рівні повної загальної середньої освіти як нововведення, яке було результатом наукових досліджень та знайшло відображення в унормовуючому документі.

Стаття 12 Закону України Про освіту (2017) [1] визначає мету повної загальної середньої освіти і перелік компетентностей, якими має володіти сучасний випускник задля досягнення цієї мети, однієї з яких є «підприємливість та фінансова грамотність». Визначення цього поняття Закон не дає, але оскільки це одна з компетентностей, то має передбачати певну «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1].

Процес формування окресленої компетентності є суб'єктивно-об'єктивним: кожна людина виробляє власне ставлення до економічних реалій, погляд на існуючі економічні відносини та перспективи їх розвитку, оцінює себе та власні потенційні можливості в економічній сфері суспільного життя. Для підвищення ефективності цього процесу формування педагога й самі повинні мати достатній

рівень економічних знань, бути відкритими новому досвіду, новим знанням, здійснювати особистісно-професійний саморозвиток, що пов'язаний з новим способом мислення, поведінки, ставленням до себе та до учнів як до суб'єктів діяльності [5, с. 4].

Для закладів середньої освіти (ЗСО) розроблено низку наскрізних ліній (Екологічна безпека та сталий розвиток; Громадянська відповідальність; Здоров'я і безпека; Підприємливість та фінансова грамотність) для формування у школярів затвердженого МОН України переліку компетентностей, зокрема й наскрізну змістову лінію «Підприємливість та фінансова грамотність». Методику її реалізації та інтеграції у навчальних програмах 5-9 класів, зокрема в частині формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня обговорено за засідання Вченої ради Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (2018) [4]. Учасники дослідно-експериментальної групи представили навчально-методичні комплекти та модель подачі методики інтеграції та реалізації означеної наскрізної змістової лінії.

Зазначимо, що наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів, які необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища; соціально значущі надпредметні теми, які допомагають формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях [6]. Вивчення наскрізної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» має на меті забезпечити краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприяння розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі [6].

Практичне спрямування наскрізних змістових ліній сприятиме забезпеченню реалізації компетентнісного підходу навчання у Новій українській школі. А вчитель, отримавши навчально-методичні комплекти та відеоматеріали, зможе підготуватися до роботи з оновленими програмами, що, в свою чергу, сприятиме наданню учням оптимального комплексу складових компетентності «підприємливість і фінансова грамотність», які станом на 2018 рік передбачають таку реалізацію їх в реальному житті – заощадження, отримання прибутку, формування підприємницьких навичок, усвідомлення власної участі у плануванні й розподілі сімейного бюджету, виявлення ініціативи в забезпеченні добробуту родини й країни в цілому [4].

Інститути післядипломної педагогічної освіти України проводять семінари, вебінари, тренінги, методичні наради з метою покращення технологій впровадження, реалізації та інтеграції наскрізних ліній в навчальний процес закладів освіти. На допомогу вчителю, учням і батькам укладено посібник «Інтегровані проекти. Підприємливість та фінансова грамотність» [2], зміст якого спрямований на можливості інтегрованих міждисциплінарних проектів, зокрема з основ економіки, основ підприємництва, фінансової грамотності, основ споживчих знань, трудового навчання та технологій, інформатики, математики, фізики, історії, географії, біології, основ здоров'я.

Методичними рекомендаціями за результатами роботи обласного семінару вчителів географії та економіки «Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» у курсах географії та економіки» (Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2018) запропоновано розглядати підприємливість «як уміння генерувати нові ідеї, ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Формування підприємливості та ініціативності навчає дітей нестандартно мислити, розвиває нетрадиційні здібності та вміння» [8]. Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» не передбачає збільшення обсягів навчального матеріалу, проте потребує посилення уваги вчителя до певних його аспектів. Провідні ідеї мають відображатися в урочний час – при вивченні шкільних курсів у теоретичному змісті, під час виконання практичних робіт, розв'язування задач, виконання проектів, роботи з різними джерелами інформації; в позаурочний час – під час проведення тематичних тижнів, декад, інтелектуальних змагань тощо.

Питання формування підприємницької компетентності не є ноу-хау проекту «Нова українська школа». У 2014 році фахівцями Черкаського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти видано методичний посібник «Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів», в якому репрезентовано такі напрями: Нормативно-правові аспекти підприємницької діяльності в Україні; Теоретичні основи підприємницької діяльності; Сутність і структура підприємницької компетентності особистості; Формування основ підприємницької компетентності учнів початкової школи; Формування підприємницької компетентності учнів основної школи [5]. Зміст посібника засвідчує наявність у державних стандартах підприємницької компетентності, яку необхідно формувати протягом усього періоду навчання в ЗСО. Наголошувалось, що все більшої актуальності набувають питання економічної підготовленості молоді до життя в суспільстві, їх активної діяльності у нових ринкових умовах. Йдеться про формування підприємницької компетентності учнів, яка у подальшому житті підвищить їхню конкурентоспроможність на ринку праці [5, с. 4].

Основними нормативно-правовими документами, які визначають формування підприємницької компетентності є: Закони України «Про підприємництво» (від 7 лютого 1991 р.), «Про підприємства в Україні» (від 27 березня 1991 р.), «Про господарські товариства» (від 10 вересня 1991 р.), «Про власність» (від 7 лютого 1992 р.), «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної

конкуренції у підприємницькій діяльності» (від 18 лютого 1992 р.), «Про оренду майна державних підприємств та організацій» (від 10 квітня 1992 р.), «Про банкрутство» (від 14 травня 1992 р.), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (від 7 червня 1996 р.) та ін. Саме вони окреслюють тлумачення основних понять та дій в сфері підприємництва в країні, та є підґрунтям реалізації наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» в ЗСО України.

Фінанси забезпечують функціонування усіх сфер людського суспільства. Використання фінансової інформації, застосування фінансових знань є необхідними елементами будь-якого напрямку діяльності людини. Фінансова грамотність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. Фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій, відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, здатні підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат [10, с. 5].

Національний банк України в 2012 році започаткував комплексний проект з підвищення рівня фінансової грамотності населення України, до реалізації якого залучені державні органи та установи, банківські асоціації, банки, громадські організації, вищі навчальні заклади, іноземні партнери. Метою проекту є заохочення громадян до участі в ефективному управлінні власним бюджетом, прийняття впевнених та зважених фінансових рішень відповідно до життєвих обставин [9].

Фінансову грамотність визначають як спроможність приймати свідоме рішення і здійснювати ефективні дії з метою управління коштами на даний час і в майбутньому, метою якої є зміна поведінки людини. Під фінансовою просвітою розуміють процес покращення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, фінансових послуг та фінансових продуктів (Т. С. Смовженко).

На жаль, сьогодні говорити про фінансову грамотність населення досить складно, оскільки менталітет більшості співвітчизників не сприймає це поняття. Саме фінансова безграмотність, на думку фахівців, є однією з головних причин низького рівня життя більшої частини населення. У своїй більшості працюють, щоб прогодувати себе і свою сім'ю, але не завжди вистачає грошей навіть на найнеобхідніше, не кажучи про інші блага, які можуть дозволити собі заможні люди. Основу фінансової грамотності складають: Грамотний підхід до коштів; Облік і ретельне планування своїх фінансових коштів; Основи співпраці з фінансовими установами; Способи отримання доходу; Інвестиції [11]. Важливим для розуміння й набуття фінансової грамотності є розуміння таких понять як фінансова свобода, фінансова дисципліна, фінансовий план, розумна економія, особисті фінанси та набуття здатності до їх впровадження у власне життя.

Для учнів старших класів ЗСО ще у 2013 році за підтримки Проекту USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP) видано посібник «Фінансова грамотність», який передбачає вивчення таких основних тем: Історія і теорія грошей; Введення до власних фінансів; Податки і податкова культура; Пластикові картки, банкомати і грошові перекази; Іноземна валюта і валютні операції; Власна фінансова безпека; Депозити; Інвестиції; Пенсійні заощадження; Види кредитів і кредиторів; Фінансова та юридична складова запозичень; Страхування; Власний бюджет і фінансове планування [10]. Навчальний посібник видруковано як навчально-методичне забезпечення курсу за вибором «Фінансова грамотність» Міністерства освіти і науки та Інституту модернізації змісту освіти за підтримки та у співпраці з ДВНЗ «Університет банківської справи», Національним банком України (проект USAID FINREP – II («Розвиток фінансового сектору»); 2011–2015 рр.; науковий керівник проекту: Смовженко Т. С., доктор економічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Університет банківської справи»). Навчально-методичне забезпечення курсу «Фінансова грамотність» розміщене на сторінках офіційного сайту Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» [3].

Діючий міністр освіти і науки України Л. Гриневич зазначає: *«Фінансова грамотність має стати надбанням кожного, хто закінчив школу в Україні. Випускник в Україні повинен отримати ті компетентності, які потім йому допоможуть стати успішною людиною. Фінансова грамотність є однією з таких компетентностей. Я думаю, що цей конкурс допоможе вам стати консультантами у власних родин, допомогти потім іншим людям. Адже критичне мислення, прийняття самостійних рішень, вміння брати на себе відповідальність – це є найкращий здобуток, який повинна мати кожна освічена людина»* [12].

Таким чином, стверджуємо що забезпечення формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» на рівні повної загальної середньої освіти є результатом проведених наукових досліджень і станом на 2018 рік знайшло відображення в Законі України «Про освіту». Професійна реалізація відповідної наскрізної змістової лінії покликана забезпечити формування відповідної компетентності в учнів загальної середньої школи.

Використані джерела

1. Закон України Про освіту. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.06.2018)
2. Інтегровані проекти. Підприємливість та фінансова грамотність. URL : http://book.osnova.com.ua/book/6298-Інтегровані_проекти_Підприємливість_та_фінансова_грамотність (дата звернення: 14.06.2018)

3. Курс «Фінансова грамотність». URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/> (дата звернення: 24.06.2018)
4. Методику інтеграції та реалізації наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» обговорили на Вченій раді ІМЗО. URL : <https://imzo.gov.ua/2017/06/26/metodyku-intehratsiji-ta-realizatsiji-naskriznoji-zmistovoji-liniji-pidpryjemlyvist-ta-finansova-hramotnist-obhovoryly-na-vchenij-radi-imzo/> (дата звернення: 14.06.2018)
5. Назаренко Г.А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів. Черкаси: ЧОППОП, 2014. 68 с.
6. Наскрізнi змістові лінії. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi> (дата звернення: 14.06.2018)
7. Основа. Видавнича група. URL : http://book.osnova.com.ua/book/6298-Інтегровані_проекти._Підприємливість_та_фінансова_грамотність (дата звернення: 14.06.2018)
8. Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. URL : <http://www.soippo.edu.ua/index.php/home/2719-realizatsiya-naskriznoji-zmistovoji-liniji-pidpriemlyvist-ta-finansova-gramotnist-u-kursakh-geografiji-ta-ekonomiki> (дата звернення: 14.06.2018)
9. Фінансова грамотність. Національний банк України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=3115908 (дата звернення: 24.06.2018)
10. Смовженко Т. С. (ред.) Фінансова грамотність. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ, 2013. 311 с.
11. Фінансова грамотність. Які інструменти допоможуть нею оволодіти? URL : <http://vseprogroshi.com.ua/finansova-gramotnist-yaki-instrumenti-dopomozhut-neyu-ovoloditi.html> (дата звернення: 24.06.2018)
12. Фінансова грамотність має стати надбанням кожного, хто закінчив школу в Україні, Лілія Гриневич. URL : <http://pedpresa.ua/188968-finansova-gramotnist-maye-staty-nadbannyam-kozhnogo-hto-zakinchiv-shkolu-v-ukrayini-liliya-grynevych.html> (дата звернення: 01.06.2018)

Terentieva N.

THE NECESSITY OF ACQUIRING COMPETENCE "ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY" AT THE LEVEL OF SECONDARY EDUCATION AS A REQUIREMENT OF MODERN SOCIETY

The article presents a general overview of innovations in the field of the modern educational system of the country, with an emphasis on the instability of the educational institutions in the conditions of modern educational reforms. The actualization of the provision of the Law of Ukraine "On Education" (2017) concerning the mandatory acquisition of competence "entrepreneurship and financial literacy" at the level of complete secondary education was made.

It is noted that the gap between the results of scientific research and their actual implementation in the activity of educational establishments is growing, as the results obtained partially obsolete compared with the declared provisions of the last normative documents in the education field.

The significance and the basis of the development of the Transversal line "Entrepreneurship and Financial Literacy", which aims to provide a better understanding of the younger generations of Ukrainians of practical aspects of financial issues, promote the development of leadership initiatives, and the ability to successfully operate in a rapidly changing technology environment is outlined.

Cross-cutting lines are a means of integrating key and general-purpose competencies, educational subjects and subject cycles that need to be taken into account when forming a school environment; socially significant over-objects, which help form students' perceptions of society as a whole, develop the ability to apply the knowledge gained in different situations. The study of the Transversal line "Entrepreneurship and Financial Literacy" aims to provide young people with a better understanding of the practical aspects of financial issues (saving, investing, borrowing, insurance, lending, etc.); assistance in the development of leadership initiatives, the ability to successfully operate in a rapidly changing technology environment.

The implementation of the through-line Content and Financial literacy content does not involve an increase in the amount of educational material, but it needs to increase the attention of the teacher to certain aspects of it. Leading ideas should be reflected at a time – when studying school courses in the theoretical sense, during the implementation of practical work, solving tasks, implementing projects, working with different sources of information; in extra time – during the thematic weeks, decades, intellectual competitions, etc.

Key words: competence, entrepreneurship, financial literacy, through content line, entrepreneurial competence, general secondary education.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2018 р.